

En l'àmbit escolar

*ELVIRA GODÀS I VILA: L'EXPERIÈNCIA
DEL CENU EN PRIMERA PERSONA*

JORDI GARCÍA I FARRERO

Resum:A large, bold, black letter 'M' that serves as a decorative element for the start of the summary text.

ercès a les vivències de la mestra lleidatana Elvira Godàs i Vila (1917), la present comunicació pretén tornar a transitar per alguns dels passatges que componen aquells anys tan tràgics (1936-1939). En aquest cas, fa referència al que s'establí amb l'adveniment del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU). Per tant, l'experiència de l'Elvira servirà per donar un xic de llum a l'obra del CENU realitzada a les localitats de Barcelona, les Borges Blanques i Figueres i, així mateix, percebre les virtuts i dificultats d'aquell projecte educatiu tan engrescador que tenia el propòsit de superar l'escola tradicional. És important no oblidar que l'aparició d'aquesta organització educativa (29 de juliol del 1936) fou rebuda amb gran entusiasme, ja que aglutinà totes les forces polítiques contràries a l'aixecament feixista del general Francisco Franco i, al mateix moment, intentà unificar els dos moviments de renovació pedagògica més importants d'aquella època a casa nostra: l'escola nova i l'ensenyança racionalista ferreriana.

Resumen:

Gracias a las vivencias de la maestra de Lleida Elvira Godàs Vila (1917), la presente comunicación pretende volver a transitar por algunos de los pasajes que componen aquellos años tan trágicos (1936-1939). En este caso, hace referencia al que se estableció con el advenimiento del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU). Por lo tanto, la experiencia de Elvira servirá para dar un poco de luz a la obra del CENU realizada en las localidades de Barcelona, les Borges Blanques y Figueres y, asimismo, percibir las virtudes y dificultades de aquel proyecto educativo que tenía el propósito de superar la escuela tradicional. Es importante no olvidar que la aparición de esta organización educativa (29 de julio de 1936)

fue recibida con gran entusiasmo ya que aglutinó todas las fuerzas políticas contrarias al levantamiento fascista del general Francisco Franco y, al mismo tiempo, intentó unificar los dos movimientos de renovación pedagógica más importantes de aquella época en nuestro país: la escuela nueva y la enseñanza racionalistaferreriana.

Abstract:

Thankfully enriched by the experiences of Elvira Godàs Vila (1917), teacher and native of Lleida, this report seeks to take us through some of the passages that compose the terribly tragic years of 1936 to 1939. In this case, we take reference in what was established with the advent of the Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) – the Unified New School Council. Elvira's experience sheds light on the work that the CENU realized in the towns of Barcelona, les Borges Blanques and Figueres, and gives us insight into the virtues and difficulties of this educational project that sought to rise above the traditional school.

It is important to remember that the emergence of this educational organization (29 July 1936) was received with great enthusiasm because it mustered all of the political forces that were against General Francisco Franco's fascist uprising, and in the same stroke strove to unify the two most important pedagogical movements in our country at that time: the New School and the Racionalista Ferreriana education.

Abans de tot, voldria agrair a la historiadora Mariona Ribalta que em posés en contacte amb la mestra Elvira Godàs i Vila (1917). Sense el seu quefer, difícilment hagués arribat a bon port aquest treball. Recordo perfectament aquella trobada que vam realitzar a les instal·lacions de l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona (IMEB) el proppassat 12 de gener. El desig d'aquest treball –com el que em va portar a posar-me en contacte amb la historiada abans esmentada– neix de la voluntat de conèixer aquella generació de mestres que exerciren – amb tanta dignitat– la seva activitat docent en un moment convuls com fou la Guerra Civil (1936-1939). Tanmateix, a l'inici de la primera trobada entrevista que vaig realitzar amb l'Elvira¹, vaig poder comprovar que era un propòsit que més aviat naixia des del reconeixement i admiració profunda ja que, a pesar de les reiterades advertències de l'entrevistada, no aconseguia dirigir-me a ella des de la segona persona del singular. L'Elvira és una militant convençuda de l'acció

●
¹ Fou el passat 10 de febrer d'enguany al seu domicili.

de tutejar perquè considera l'altra opció de tacte comunicatiu com una barrera entre l'emissor i el receptor i, per damunt de tot, "propri dels de dretes".

Així mateix, voldria manifestar que aquesta comunicació és el relat d'una investigació historicoeducativa que ha emprat la veu de l'Elvira en qualitat de font principal i vertebradora de tot el procés. A partir del seu record, abordaré l'obra educativa del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) i la conflictivitat social que generà la Guerra Civil, ja que ella fou mestra durant aquella època (1937-1939) a tres emplaçaments diferents: Barcelona, les Borges Blanques i Figueres. Aquesta manera d'indagar, la qual reconstruirà la història de l'Elvira durant aquells anys d'intenses hostilitats, pot ser vista des de dos punts ben distints de la historiografia. D'una banda, és possible percebre-la com una *història de vida*, la qual té certa semblança amb aquelles tradicionals escenes familiars on l'avi o l'àvia recorda temps passats al costat del seu nét o neta. Parafrasejant William Tierney, diria que aquesta modalitat de la història oral és un relat escrit obtingut a través d'entrevistes fetes per una persona que vol comprendre la vida d'una persona amb l'objectiu de percebre aspectes culturals². De l'altra, aquesta *comunicació intergeneracional i històrica* també podria ser considerada com un exercici de *microhistòria*, ja que focalitzarà la seva mirada a tres indrets tan concrets com són la capital de les Garrigues, la de l'Alt Empordà i la Ciutat Comtal. És a dir, aquesta comunicació s'interessarà per la Guerra Civil i l'obra del CENU a través d'un dels seus testimonis anònims possibles avui dia.

És ben sabut que les fonts orals tenen una naturalesa diferent de les escrites i possibiliten altres mirades sobre el nostre passat però, tot i així, voldria destacar que la gestació d'aquest treball ve farcida d'escenes tan quotidianes i plenes de calidesa humana com: les trobades tranquil·les a la galeria de la casa de l'Elvira o els passeigs formatius amb l'historiador Manel Giné i Freixes (1928) per les Borges Blanques. Per tant, des d'aquesta petita introducció, també voldria agrair-los la seva confiança i amabilitat. No obstant això, deixeu-me dir que tota la informació recollida d'aquests dos testimonis sempre ha estat completada perquè "les fonts orals no es basten per si mateixes, i requereixen una tasca anterior, prèvia, imprescindible, de consulta obligatòria de totes les fonts primàries i secundàries que tinguin relació amb el camp d'investigació per a poder

●
² TIERNEY, W.G. (2000) "Undaunted courage: Life history and the postmodern challenge", a N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (ed.) *Handbook of Qualitative Research (2a ed.)*. Thousand Oaks: Sage; p. 540.

contextualitzar”³. En aquest cas, la documentació escrita ha estat tota la literatura pedagògica existent sobre l’obra educativa del CENU⁴ i tots els decrets de la Generalitat Republicana d’aquella època⁵.

BREU APUNT BIOGRÀFIC

L’Elvira Godàs va néixer a la ciutat de Lleida i prové d’una família de mestres pels quatre costats. Sense anar gaire lluny, el seu pare –Frederic Godàs i Legido (1879-1920)⁶– fou el fundador del Liceu Escolar de Lleida (1906)⁷, el qual és considerat la primera escola laica i d’esquerres de les terres de ponent. Malauradament, tal com succeí amb l’Escola del Mar de Pere Verges, aquesta institució va ser l’objectiu d’una de les bombes que van caure a la capital del Segrià el tràgic 2 de novembre de l’any 1937. Endemés, val a dir que la família Godàs sempre ha tingut una forta tendència política d’esquerres. Un dels germans de l’Elvira, Frederic Godàs i Vila (1910-1997)⁸, el qual el recorda amb gran

●
³ AGULLÓ, María del Carmen, «Possibilitats i riscos de les fonts orals en la investigació historicoeducativa». *Educació i Història* (Barcelona, Societat d’Història de l’Educació dels Països de Llengua Catalana), 9-10 (2006-2007), p. 35.

⁴ GENERALITAT DE CATALUNYA. *Consell de l’Escola Nova Unificada. Projecte d’Ensenyament de l’Escola Nova Unificada*, 1936; GENERALITAT DE CATALUNYA. *L’ensenyament popular a Catalunya de l’adveniment de la república al juliol de 1937*. Barcelona: 1937; NAVARRO, Ramon. *L’educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1979; SAFÓN, Ramon. *La Educación en la España Revolucionaria*. Madrid: Las Ediciones de La Piqueta, 1978; FONTQUERNI, Enriqueta i RIBALTA, Mariona. *L’ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El CENU*. Barcelona: Editorial Barcanova. 1982; CORTAVITARTE, Emili «El CENU. Etapes, objectius i funcions». A: *Federació d’Ensenyament de la CGT. II Trobada d’acció social. Montcortès*, p. 2-16. Disponible a: <http://www.cgtcatalunya.cat/nuke/imatges/Montcortès2005/Montcortès2005.pdf> [accés: 26.3.2010]; GONZALEZÁGAPITO, Josep «L’Anàlisi del CENU en un discurs de Josep Puig i Elias». *Educació i Història* (Barcelona, Societat d’Història de l’Educació dels Països de Llengua Catalana), 12 (2008), p. 143-172.

⁵ Disponible a: <http://www.gencat.cat/dogc/> [accés: 1 maig 2010].

⁶ AINAUD DE LASARTE, Josep M. *Mestres que han fet Catalunya*. Barcelona: Editorial Mediterrània, 2001; p. 71-74.

⁷ En aquest sentit, vegeu: AJUNTAMENT DE LLEIDA. *Liceu Escolar de Lleida (1906-2006)*. Lleida: Institut Municipal d’Educació, 2006; ESTEBAN, Herminia. *Més que una escola: Frederic Godàs i el Liceu Escolar de Lleida (1906-1920)*. Lleida: Pagès, 2006 i, VARELA, Josep «El Liceu Escolar de Lleida, un tresor amagat». *Conferència del 8 de setembre de 2006*. Lleida, Institut Municipal d’Educació Ramon Barrull, 2006. Disponible a: http://ime.paeria.cat/liceu_escolar/2006_09_08_conferencia_tresor_amagat.asp [accés: 1 maig 2010].

⁸ Vegeu: MONÉS, J. «Homenatge al primer president de la Societat d’Història de l’Educació dels Països de Llengua Catalana, senyor Frederic Godàs i Vila» i SOLÀ, Pere «El nostre senyor Godàs» *Educació i Història* (Barcelona, Societat d’Història de l’Educació dels Països de Llengua Catalana), 3 (1997-1998), p. 7-14; SANCHEZ-VALVERDE, Carlos «Frederic Godàs i l’educació social: les intuïcions d’un precursor de la normalització». *Temps d’Educació* (Barcelona, Universitat de Barcelona), 37 (2009), p. 87-101.

emotivitat i estima, fou militant del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) i director del Grup Benèfic de la Infància de Poble Nou durant els anys de la Guerra Civil i per extensió, del CENU.

Tot i així, l'Elvira Godàs mai va estudiar per ser mestra. Durant la seva joventut, els seus estudis s'encaminaren cap al món de la música. Estudià piano durant deu anys (1925-1935). Com veurem més endavant, foren les circumstàncies socials i polítiques les que provocaren que també acabés exercint el mateix ofici de la seva besàvia, àvia, pare, mare i germà. No obstant això, mai abandonà la seva vocació musical. Tant durant el seu exili mexicà com a l'última escola que va exercir abans de la seva jubilació al barri del Besòs, sempre va aconseguir unir aquestes dues passions i inquietuds fent de professora de música o bé introduint l'educació musical com a mestra a l'etapa de primària.

Parafrasejant la tesi de Hans-Georg Gadamer (1900-2002) que anunciava que la història ens té a nosaltres, la vida d'aquesta professora d'origen lleidatà –com la de tants altres de la seva generació– és travessada per les diferents efemèrides que van sacsejar la realitat de casa nostra durant el segle XX. Escoltant la seva veu, puc copsar com encara és ben viu l'entusiasme i la il·lusió arran de la proclamació de la Segona República (1931), la sorpresa i el patiment amb l'inici de la Guerra Civil, la derrota i l'exili fruit de la victòria franquista (1939-1975) i, finalment, el difícil retorn a Catalunya amb un passaport nou a la butxaca després d'una colla d'anys. L'Elvira sempre parla molt bé de Mèxic i els mexicans. Fins i tot, adaptant la mítica frase de la genial obra del setè art *Casablanca* (1942), diu: “Sempre em quedarà Mèxic.”

Ara bé, per raons d'espai i també amb la intenció de fer un treball el més clar possible, voldria manifestar que, a pesar que la trajectòria vital de la nostra mestra és molt interessant, el meu treball se centrarà en el període en què l'Elvira Godàs començà la seva carrera de docent que alhora, com és ben sabut per tothom, és el més agitat socialment i políticament a la geografia catalana i espanyola: la Guerra Civil. Per tant, la meua mirada se centrarà exclusivament en els esdeveniments educatius que succeïren del 19 de juliol del 1936 al 10 de febrer del 1939 sota el paraigua de l'ens que van anomenar CENU.

EL CENU: L'EDUCACIÓ DURANT EL CONFLICTE BÈL·LIC

Després de fracassar l'aixecament feixista (19 i 20 de juliol del 1936) comandat pel general Godet, Barcelona respirava un ambient de revolució social. El poder era al carrer i el govern de Catalunya, en qualitat d'interpret

del moment que es vivia, només podia sentenciar els fets amb decrets. Bona prova d'això foren les col·lectivitzacions de les empreses que es varen portar a terme i la constitució del Comitè de l'Escola Nova Unificada a finals del juliol del 1936⁹, transformat més tard en Consell. Fou "una experiència única en el camp de la renovació escolar"¹⁰ que va néixer sota la consigna: "Cap nen sense escola i cap escola sense mestre." Amb l'objectiu de construir una societat més justa, es crearen "128.000 llocs escolars"¹¹ per tal de posar fi a l'absentisme o l'abandó prematur dels estudis de molts infants de classe popular o treballadora que poblaven Catalunya en aquella època.

Format per delegats de diferents organitzacions sindicals (UGT i CNT), partits polítics (ERC) i diferents organismes (Consell de Cultura, Normal de la Generalitat de Catalunya, Universitat de Barcelona, Universitat Industrial i de les Belles Arts), el CENU organitzà el nou règim docent de l'escola unificada a partir de sis ponències d'Ensenyament Primari, Secundari, Professional, Superior, Tècnic i Artístic i, com a president efectiu, el sindicalista de la CNT i promotor de l'Escola Natura del Clot Joan Puig Elías (1898-1972). Tot i així, el CENU –arran dels Fets de Maig de 1937– va veure com la seva efervescència era minimitzada, ja que passà a ser un "organisme informador i assessor"¹² en matèria educativa del Departament de Cultura. Una de les principals causes rau en el fet que la seva *alma mater*, la CNT, va perdre protagonisme i incidència a la política catalana.

A més, el CENU elaborà un Pla General d'Ensenyament¹³ de tarannà professionalitzador. Preveia els següents nivells d'ensenyament: un nivell preprimari (de 0 a 6 anys); primari bàsic fins als 15 anys i, després, dues possibilitats. D'una banda, el nivell polítècnic bàsic des d'on es passava a les Escoles Tècniques o als Politècnics Universitaris. De l'altra, es podia passar als nivells de preaprenentatge, aprenentatge, Escoles de Treball i Escoles de Belles

●
⁹ Decret del 29 de juliol del 1936, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

¹⁰ FONTQUERNI, Enriqueta, i RIBALTA, Mariona. *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El CENU*. Barcelona: Editorial Barcanova, 1982; p. 19

¹¹ Vegeu: NAVARRO, R. *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1998; p. 340.

¹² Decret del 21 de juliol del 1937, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

¹³ GENERALITAT DE CATALUNYA. *Consell de l'Escola Nova Unificada. Projecte d'Ensenyament de l'Escola Nova Unificada*. Barcelona: 1936. El Pla es pot consultar a: FONTQUERNI, E., i RIBALTA, M., *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El CENU*. Barcelona: Editorial Barcanova, 1982; p. 68-69.

Arts o Bells Oficis. Tot plegat, s'articulava des de tres principis bàsics: “Educació per a tots, i per a tots igual; la riquesa deixava de ser un condicionant selectiu: només les facultats de cada nen determinarien les seves possibilitats d'èxit en el procés educatiu i, el sistema educatiu es basaria en el sistema de l'Escola Unificada: un cos unificat amb la suficient coordinació entre tots els nivells d'ensenyament.”¹⁴ Com és ben sabut, “aquest Pla recollia idees desenvolupades pel moviment de renovació pedagògica del nostre país i pels corrents internacionals més avançats, i representa així un model teòric però difícilment aplicable en una societat en perill de subsistència”¹⁵. Fet i fet, el professor i company Albert Esteruelas considera aquest document un clar antecedent de la LOGSE (1990).

Ras i curt: la fatal victòria franquista (1939) va desmantellar un intent de consolidar un sistema educatiu molt renovador. Per primera vegada, “la Ciència i l'higienisme esdevindran el Centre de l'educació, s'intentarà universalitzar l'accés a l'escolaritat, coeducació obligatòria, activitats extraescolars i, seguint la versió corregida de Ferrer, s'optarà pel bilingüisme, la compra de material pedagògic i normes sobre nomenaments de mestres»¹⁶.

LA TRAJECTÒRIA DE L'ELVIRA GODÀS DURANT ELS ANYS DEL CENU

Amb l'esclat de la Guerra Civil, la vida de l'Elvira Godàs va fer un gir de 360°. La gravetat de la situació social i la incertesa de no saber si el cop d'estat feixista havia triomfat a les comarques lleidatanes precipitaren els esdeveniments. Per tot això, tenint en compte el tarannà polític de la família Godàs i les hipotètiques represàlies, durant aquells dies l'Elvira i la seva família decidiren desplaçar-se de Castellnou de Seana (Pla d'Urgell) a Barcelona aprofitant que al seu marit, Josep Cervera i Pinyol —el qual també era professor i ho fou durant tot el conflicte ja que uns problemes cardíacs li impossibilitaren anar al front per defensar el govern votat democràticament—, li fou concedit el trasllat a la ciutat comtal¹⁷. Prengueren aquesta determinació moguts pel convenciment que a la ciutat

¹⁴ NAVARRO, Ramon (1979) *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62; 1979; p. 188.

¹⁵ FONTQUERNI, Enriqueta, i RIBALTA, Mariona. *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El CENU*. Barcelona: Editorial Barcanova, 1982; p. 20.

¹⁶ Vegeu: l'Ordre, que concedeix el trasllat de mestres a Barcelona, del 16 d'octubre del 1936 al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

¹⁷ Vegeu el Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya d'aquell dia.

respirarien menys tensió i control ja que els Godàs eren molt coneguts al Segrià. El 1936 la nostra mestra tenia 19 anys i ja era una dona casada i mare d'un fill d'igual nom que el del fundador del Liceu Escolar de Lleida. Per tant, l'Elvira va viure tot aquell desagradable conflicte armat amb un fill acabat de néixer als braços, cosa que, com és lògic, condicionà molt els seus moviments atès que els seus neguits i ansietats foren majors.

Un cop instal·lats al carrer Casanova de Barcelona, l'Elvira prengué consciència de la situació social i política en què es trobava el país i decidí preparar-se per treballar a l'educació primària o, tal com es deia llavors, als primers cicles de l'ensenyament, que era adreçat a nens i nenes de 6 a 15 anys. En definitiva, “fou el compliment d'un deure polític”. Dia rere dia, l'obra del CENU havia de menester més docents a causa, entre altres coses, que el front també necessitava més soldats vist el desenvolupament desfavorable de la guerra. Aquesta opció vital tampoc ens pot sorprendre gaire atesa la llarga tradició familiar, tal com ens recorda ella mateixa: “Sempre vaig conviure amb professors. Tota la meva família ho eren i, fins i tot, jo mateixa vaig néixer en una institució educativa: el Liceu Escolar de Lleida.” No obstant això, no fou fins al 16 de setembre del 1937¹⁸ que fou nomenada –amb caràcter interí– mestra del CENU, de la Generalitat de Catalunya. L'Elvira recorda aquell dia amb certa emotivitat i, fins i tot, mentre busca “aquell paperet” que lliuraven a les persones seleccionades a l'armari dels records, em recita de memòria la primera frase: “M'escau de comunicar-vos que l'Honorable Conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya ha resolt de nomenar-vos Mestra de la Generalitat a Barcelona.” Una mostra més que el record és ben viu a l'interior d'ella.

Tal com he dit anteriorment, l'Elvira Godàs no va estudiar mai a l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)¹⁹. Mai va ser una “mestra normalista”. Per això, va haver de superar dos exàmens durant el curs escolar 1936-1937 per ser mestra. D'una banda, trobem l'anomenat Certificat d'Aptitud Pedagògica, el qual estava format per dues proves: la de cultura general, que “exigirà a bastament coneixements de llenguatge en totes les seves manifestacions: morfologia de la Llengua, Sintaxi, Ortografia, Composició i Literatura, Matemàtiques amb coneixements d'Aritmètica, Geometria, Àlgebra i

●
¹⁸ Per tal de conèixer millor aquesta institució tan important durant la Catalunya Republicana, vegeu: CAR-BONELL, Jaume. *L'escola normal de la Generalitat: 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62, 1977.

¹⁹ Ordre del 28 de gener del 1937, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

resolució de problemes”²⁰ i la pedagogicoteòrica, que “constarà d’una conversa sobre diferents temes d’activitat educativa, amb preguntes orals sobre qüestions de psicologia, filosofia i sociologia relacionades amb la vida escolar”²¹. I, finalment, el Certificat de Català per als Mestres de les Escoles Primàries Oficials i Privades de Catalunya, el qual estava constituït per un examen amb els següents exercicis: “un dictat, la correcció d’un text amb errades d’ortografia, sintaxi i lèxic, i una prova de gramàtica i de literatura catalana moderna”²².

Pel que fa el certificat de Català, l’Elvira Godàs recorda que el professor del curs –el qual va ser realitzat abans de la prova i constava de quinze lliçons de fonètica, ortografia, morfologia, sintaxi i literatura– fou l’insigne lingüista Pompeu Fabra (1868-1948). M’explica que “era un home que valia molt però massa metòdic”. Tanmateix, també evoca que el dia de l’examen coincidí amb un dels pitjors bombardeigs que va patir la capital catalana per part de la barbàrie feixista internacional. Estem parlant dels terribles atacs aeris del març del 1938, que van sembrar el caos al centre de la ciutat i, concretament, a la cruïlla dels carrers Balmes i Gran Via de les Corts Catalanes. Tot i així, el seu certificat està datat el dia 3 de setembre del 1938.

Un cop més, la inestabilitat social –aquest cop produïda pels continus bombardeigs– posà en marxa l’Elvira, el seu marit i el seu fill, que es traslladaren a les Borges Blanques buscant –com sempre– un indret menys castigat per les bombes irracionals²³. Realment, els dies 1, 3, 13 i 15 d’octubre del 1937 foren terribles per la societat civil per la quantitat de *projectils irracionals* que afectaren la capital catalana²⁴ i, amb especial incidència, el barri de la Barceloneta. Per tant, atès que aquell any l’escola s’inicià l’1 d’octubre²⁵, l’Elvira va fer molt poques classes a l’escola de Barcelona on havia estat assignada. Era la Nova Escola, situada al número 252 del carrer València del districte VI. Tant és així que ella no es recorda de cap de les seves companyes i ben poc de la vida escolar de la institució esmentada. En canvi, d’aquella època, té molt present els moments en què es veia obligada a separar-se del seu fill, que era cuidat per l’amable i simpàtica portera de la seva finca.

●

²⁰ Ibidem.

²¹ Ordre de l’11 d’octubre del 1936, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

²² Vegeu l’Ordre de trasllats del 14 d’octubre del 1937, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

²³ VILLARROYA, Joan (1999), *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.

²⁴ Ordre de l’11 de setembre del 1937, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

²⁵ Ordre del 14 d’octubre del 1937, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

L'Elvira té un molt bon record de la seva estada al poble de les Borges Blanques²⁶. Diu que va viure “moments molts bonics” i, fins i tot, abans que comencessin els bombardeigs a la capital de les Garrigues, manifesta: “El meu home i jo ja havíem triat i, després de tants trasllats, volíem que aquest poble es convertís en el nostre lloc de residència.” Amb l'objectiu de fer més entenedor aquest vell desig, m'explica que inclús va demanar que li fessin arribar el seu estimat piano des de Castellnou de Seana com a símbol de la recuperació de l'estabilitat familiar perduda d'ençà l'any 1936. Malauradament, aquest preuat i estimat instrument es va perdre després que es van veure obligats a marxar a causa dels intensos bombardeigs. Avui dia només té llunyanes hipòtesis que roman en un convent de monges de la zona.

És per això –tenint en compte la importància d'aquest poble en la trajectòria de la nostra mestra durant la Guerra Civil– que em vaig desplaçar fins a l'indret *on fan el millor oli del món*²⁷. Volia veure de primera mà les escoles que van funcionar durant aquella època i, sobretot, conèixer un dels alumnes d'aquestes institucions: Manel Giné, que destaca d'aquesta experiència “que es feia tot en català, inclús per als nens i nenes refugiats que provenien d'altres zones de l'Estat”.

Passejant per la capital de les Garrigues amb aquest “historiador sense carrera”, poliglota i amb una gran estima vers el coneixement i l'humanisme, vaig conèixer on el CENU desenvolupà la seva obra pedagògica²⁸: l'edifici que a l'actualitat és l'Escola i Residència dels Frares Caputxins; l'escola del Centre Republicà d'Esquerra; el col·legi on estava situat el convent i església de les monges i, per acabar, les anomenades *escoles*, que avui dia és el CEIP Joan XXIII. Ara i aquí convé precisar que no sabem on va treballar la nostra mestra, ja que, tal com em comenta el director del CEIP Joan XXIII, Jaume Puy, tots els arxius comencen a l'època de la postguerra i la memòria de la nostra mestra no aconsegueix recordar ni el seu nom ni la seva ubicació. No obstant això, té molt present l'ensenyament preescolar que es realitzava a l'immoble dels Caputxins. Diu que “funcionava molt bé i la responsable era una mestra molt maca que tenia

●
²⁶ Ordre del 14 d'octubre del 1937, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

²⁷ Visita realitzada el dia 17 d'abril d'enguany. Voldria agrair la paciència de l'arxivera del municipi Montse Esteller.

²⁸ Ordre del 4 de juliol del 1937, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

molta cura de les criatures”. No cal dir que “la seva inclusió en el Pla és una de les innovacions més importants que aquest presenta, tant pel fet d’incloure’l dins el cicle educatiu, com per la possibilitat teòrica d’igualtat inicial que això significativa”²⁹.

No és estrany, doncs, que la nostra mestra, quan parla del CENU, pensi en l’escola de les Borges Blanques. Fou on pogué desenvolupar la seva tasca docent durant més temps: del 14 d’octubre del 1937 al 27 d’abril del 1938. Malgrat tot, un cop més, l’aviació feixista trencà la *tranquil·litat* de la llar de l’Elvira i es van veure obligats a buscar un altre emplaçament. Fent cas al nostre amic borgenc, la capital de les Garrigues patí fins a tres bombardeigs i, amb un aspecte de profunda desolació, el 6 de gener del 1939 fou ocupada per les tropes franquistes³⁰. El primer i mortífer atac està datat del 2 d’abril del 1938.

Abans de l’exili, tal com va fer el govern de Juan Negrín (1 de febrer del 1939), l’última escala fou la ciutat de Figueres³¹. M’explica fil per randa que el tren escollit per desplaçar-se fins a la ciutat esmentada estava ple de soldats ferits que venien de la Batalla de l’Ebre. Fou allà, sota la influència del desànim d’aquells militars fora de combat, on va tenir per primera vegada el convenciment que la guerra començava a estar perduda. Pel seu cantó, la ciutat empordanesa tenia dos Grups Escolars, dos parvularis i una escola d’adaptació. La família Cervera i Godàs es va instal·lar al poble de Vilafant com tantes persones figuerenques arran dels bombardeigs del 20 de gener del 1938 al 7 de febrer del 1939³². Encara avui recorda els passeigs que feia a la vora del riu Manol amb la seva mare i el seu fill, i que va alfabetitzar algun dels fills dels masovers d’aquell indret. No obstant això, com tants altres catalans, el 25 de gener del 1939 va iniciar la marxa cap a un llarg exili: després de França i a bord del *Sinaia*, va arribar a Mèxic per viure-hi gairebé quaranta anys.

²⁹ FONTQUERNI, Enriqueta, i RIBALTA, Mariona. L’ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El Cenu. Barcelona: Editorial Barcanova, 1982; p. 50.

³⁰ GINÉ, Manel. «Els bombardeigs a Les Borges Blanques durant la Guerra Civil (1936-1939)», a AJUNTAMENT DE TARRÉS. II Trobada d’estudiosos de la comarca de les Garrigues. Tarrés: Institut d’Estudis Ilerdencs, 2000; p. 152.

³¹ Ordre del 27 d’abril del 1938, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

³² BERNILS, Josep Maria. La Guerra Civil a Figueres (1936-39). Figueres: Editorial l’Empordà SA, 1986; p. 144-156 i 161-164.

OBSERVACIONS FINALS

Fet i fet, l'Elvira, a la pregunta de si té un bon record d'aquells anys, em contesta ràpidament i amb convicció: "A pesar de tot el que va passar, jo era feliç ensenyant. Ho recordo amb molt d'afecte. Treballàvem com podíem però segur que ho fèiem molt bé. Tot ho vam fer amb el cor."

A més de la coeducació i les classes en català —que no van ser cap novetat per ella perquè a l'escola del seu pare ja es portaven a terme—, m'explica que les escoles d'aquells temps reunien fonamentalment tres característiques: "Estaven plenes de mestres, ja que la majoria d'homes estaven al front lluitant"; "mai se sabia el nombre de nens i nenes que podies tenir a l'aula", i, finalment, "la improvisació del docent era molt important ateses les circumstàncies socials i polítiques tan inestables". Sens dubte, aquesta manera de fer ja la va acompanyar tota la vida perquè, segons ella, sempre s'ha caracteritzat per ser una mestra poc sistemàtica i metòdica. Sembla clar, doncs, que la figura del mestre durant els anys del CENU no era la d'un simple transmissor de continguts sinó, més aviat, "la d'un lluitador contra la tristesa infantil".

Bibliografia

AGULLÓ, María del Carmen, «Possibilitats i riscos de les fonts orals en la investigació historicoeducativa». *Educació i Història* (Barcelona, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana), 9-10 (2006-2007), p. 27-39.

BERNILS, Josep Maria, *La Guerra Civil a Figueres (1936-39)*. Figueres: Editorial l'Empordà SA, 1986.

CORTAVITARTE, Emili, «El CENU. Etapes, objectius i funcions». A: *Federació d'Ensenyament de la CGT. II Trobada d'acció social*. Montcortès, p. 2-16. Disponible a: <http://www.cgtcatalunya.cat/nuke/imatges/Montcortes2005/Montcortes2005.pdf> [accés: 26.3.2010].

ESTERUELAS, Albert, «Cent anys de pedagogia llibertària: el deixant de Francesc Ferrer i Guàrdia». *Temps d'Educació* (Barcelona, Universitat de Barcelona), 37 (2009), p. 73-86.

FONTQUERNI, Enriqueta, i RIBALTA, Mariona. *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El CENU*. Barcelona: Editorial Barcanova, 1982.

GENERALITAT DE CATALUNYA. *Consell de l'Escola Nova Unificada. Projecte d'Ensenyament de l'Escola Nova Unificada, 1936*.

GENERALITAT DE CATALUNYA. *L'ensenyament popular a Catalunya de l'adveniment de la república al juliol de 1937*. Barcelona, 1937.

GENERALITAT DE CATALUNYA. *DOGC de 1931-1939 i l'exili*. Disponible a: <http://www.gencat.cat/dogc/> [accés: 26.3.2010].

GINÉ, Manel, «Els bombardeigs a Les Borges Blanques durant la Guerra Civil (1936-1939), a AJUNTAMENT DE TARRÉS. *II Trobada d'estudiosos de la comarca de les Garrigues*. Tarrés: Institut d'Estudis Ilerdencs, 2000; 144-153.

GONZALEZ-ÁGÀPITO, Josep, «L'Anàlisi del CENU en un discurs de Josep Puig i Elias». *Educació i Història* (Barcelona, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana), 12 (2008), p. 143-172.

MARQUÈS, Salomó, i PORTELL, Raimon. *Els mestres de la República*. Badalona: Ara Llibres, 2006.

NAVARRO, Ramon, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

PRINS, Gwyn, «Historia oral», a BURKE, Peter (ed.). *Formas de hacer historia*. Madrid: Alianza Editorial, 1993; p. 144-177.

SAFÓN, Ramon, *La Educación en la España Revolucionaria*. Madrid: Las Ediciones de La Piqueta, 1978.

SOLÀ, Pere, *Educació i moviment llibertari a Catalunya (1901-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1980.

VILLARROYA, Joan, *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.